

Basity Gréta

Újvidéki Egyetem,
Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka
bpgreti@gmail.com

„NÁLUNK OTTHOL MINDENKINEK VAN PATIKÁJA!”

Nem csúnya az anyanyelvünk, még akkor sem, ha vajdasági magyar
– Lanstyák István nyelvész, a Termini magyar–magyar szótárprogram
szakmai vezetője az anyanyelv kérdéseiről

“Back 'ome everyone 'as a pair of sneakers!”

Our mother tongue is not ugly despite being Vojvodinian dialect of Hungarian
– Linguist István Lanstyák, managing editor of the Termini Hungarian-
Hungarian dictionary publishing program, on the issues of mother tongue

„U nas doma svi imadu patike!”

Maternji jezik nam nije ružan, čak i kad je to vojvođanski mađarski –
Ištvan Lanšćak lingvista, stručni rukovodilac mađarsko-mađarskog rečničkog
projekta „Termini”, o pitanjima maternjeg jezika

Hogy mondják magyarul azt, hogy majica, salter, szenf, gripa, hulahopp, klikker vagy borovnica? Lehet-e jogurttal kérni a burekot, és ehetünk-e egyáltalán gibanicát, hogy közben úgymond ne „romboljuk” a nyelvünket? Lanstyák István nyelvészprofesszor megnyugtatóan: lehet.

És arra is felhívta a figyelmemet, hogy a *majica*, *salter*, *szenf* és a többi szó is magyarul van, mert a magyar szó nem az, amit ilyenek ismer el valamilyen testület vagy valaki bevesz valamilyen szótárba, hanem az, amit magyar emberek az egymás közötti kommunikációban rendszeresen használnak. Ha nem ebből indulnánk ki, bajos lenne megmagyarázni, hogy az *influenza* vagy a *pendrájv* miért és mitől magyar szó, a *gripa* vagy az *USB-kulcs* pedig miért és mitől nem az. Ezek és az ezekhez hasonló kölcsönszavak, valamint más kontaktusjelenségek nem teszik romlottá, nem is ölik meg a nyelvet, ellenkezőleg: gazdagítják. Lanstyák István az ún. határtalanító kutatási program keretében, nyolc határon túli ország nyelvészeiből álló kutatóhálózat egyik felvidéki tagjaként azon dolgozik, hogy minél szélesebb körben váljanak ismertté és elis-

mertté a magyar nyelv határon túli változatai. A pozsonyi Comenius Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének professzorával a Verbi Nyelvi Kutatóműhely Szabadkán megrendezett konferenciáján beszélgettem.

– *Egy eretnek gondolatom támadt a konferencia előadóit hallgatva. Elhangzott, hogy a muravidéki párhuzamos kétnyelvű magyar–szlovén közoktatás vagy domináns szlovén nyelvhasználatot vagy teljes nyelvcsereét eredményez, tehát szlovénra váltanak a magyarok. Másfelől elmondták, hogy Vajdaságban teljes gimnáziumi magyar osztályok hagyják el Szerbiát azért, mert nem ismerik olyan szinten az államnyelvet, hogy itt járjanak egyetemre, vagy itt érvényesüljenek. Nem fontosabb-e a közösség megmaradása a nyelv megmaradásánál?*

– Ebben a térségben van egy fontos nyelvi ideológia, miszerint nyelvében él a nemzet. Mivel ezt mindnyájan elhittük, ez így is van. Ezért úgy tekintjük, hogy a magyar nyelvről lemondó egyén vagy közösség már nem lehet magyar. Nálunk a Felvidéken, ha valaki nyelvet cserél, megszűnik a magyar kultúrához való kapcsolódása. Talán itt másképp van, mert a szerbek ortodoxok, a magyarok zöme viszont nem, de nálunk nincsenek vallási és részben ebből kifolyólag kulturális különbségek sem a magyarok és a szlovákok között. Az előadásomban is említett faluban, ahol teljes nyelvcsere következett be, úgy tűnik, hogy a mai szlovák anyanyelvű emberek tudatában nem sok nyoma van annak, hogy nagyszüleik, dédszüleik magyarok voltak. Pedig nem is olyan régen, úgy hetven éve, még magyar falu volt, kétnyelvű ugyan, de jellegében magyar.

Éppen az említett ideológia miatt nem tud egy, a magyar nyelvről lemondó közösség kulturálisan sem fönnymaradni magyarként. Ha mások lennének az ideológiák, akkor ennek nem volna akadálya, ahogy a skótok, a walesiek és az írek többsége is angolul beszél, mégis megőrizték sajátos skót, walesi és ír etnikai öntudatukat és kultúrájukat. Ezt annak köszönhetik, hogy ők nem hisznek abban a nyelvi ideológiában, hogy nyelvében él a nemzet. Mindenkinek legyen az ő hite szerint.

– *Az előadása végén a nyelvi ideológia kérdése árnyaltabban is felmerült, mégpedig hogy nemcsak a magyar nyelvhez, de egy szűkebb, regionális nyelvi réteghez is kötődünk. Úgy érzem, hogy a nyelvészek körében nem teljes az egyetértés abban, hogy mire is jó az otthonról hozott nyelvváltozat.*

– Úgy gondolom, hogy azok között, akik ezzel foglalkoznak, tehát a kétnyelvűség-kutatók vagy a szociolingvisztika művelői között teljes az egyetértés ezekben a kérdésekben. Számunkra nyilvánvaló, hogy a határon túli magyarok „édes anyanyelve” egy olyan nyelvváltozat, amely több tekintetben is különbözik az egynyelvű magyarországi magyarok anyanyelvétől, és ez így is van rendjén.

Györi-Nagy Sándor az anyanyelvről úgy beszél, mint szeretetnyelvről. Miért olyan drága nekünk az anyanyelvünk? Nincs ebben semmi misztikus, csupán arról van szó, hogy attól kezdve, ahogy öntudatunk ébredezni kezdett, ennek a nyelvnek a szavait hallottuk magunk körül, ezeket mondták nekünk,

amikor babusgattak és puszilgattak minket, amikor még kicsik voltunk és aranyosak, amikor még teljes biztonságban éreztük magunkat, amikor még mindenki szeretett minket. Nem csoda, hogy ennek a nyelvnek a szavai ébresztik bennünk a legbensőségesebb és legpozitívabb érzelmeket. Aztán jött a másik nyelv meg a harmadik, de azokhoz már nem feltétlenül kapcsolódott annyi pozitív élmény, főleg ha tankönyvből tanultuk őket. Később persze, ha szlovák vagy szerb lányba lettünk szerelmesek, a másik nyelv szavaihoz is társulhattak melengető érzések. De mégis a gyerekkori élmények a legerőteljesebbek és legmeghatározóbbak.

Ennek az „édes anyanyelvnek” a külső – Magyarországon kívüli – régiókban elválaszthatatlan részei a kölcsönszavak és más kontaktusjelenségek. Amikor a gyerek beszélni tanul, a többségi nyelvből átkerült szavakról nem is tudja, hogy etimológiai szempontból más a státusuk mint a többi szóé, mivel ő ezeket ugyanúgy anyanyelve részeként sajátítja el, mint a közmagyar szavakat. Ezt a nyelvet piszkálni, rombolni vagy rossznak tartani nemcsak etikailag, hanem szakmailag is nagyon aggályos. Hiszen az adott nyelvváltozat ugyanazt a szerepet tölti be a kétnyelvű emberek életében, és ugyanolyan tökéletesen, mint az egynyelvű emberek életében a kontaktushatástól mentes(ebb) anyanyelv. (Vagy azt is mondhatjuk: ugyanolyan tökéletesen, amennyiben olyan a habitusunk, hogy az ementáliban fontosabb számunkra a lyuk mint a sajt.) Az ún. hozzáadó anyanyelv-pedagógia feladata volna, hogy ezt az elsődleges dialektust megőrizve, erre alapozva tanítson meg egy másik dialektust is, a közmagyar nyelvet, annak különféle regisztereit, így például a beszélt nyelv mellé az írott nyelvet, a köznyelv mellé a szaknyelveket.

Sok-sok évvel ezelőtt a gyerekeim egy magyarországi táborból hazatérve azt mesélték, hogy képzeld, apu, ezek a magyarországiak nem ismerték azt a szót, hogy *balkon*, csak azt, hogy *erkély*. Mondom: látjátok, ti kettőt ismertek, ők csak egyet, akkor kinek gazdagabb a nyelve? Később persze a magyarországi gyerek is megtanulja a *balkon* szót, rendszerint az iskolában, ám legtöbbjüknek a passzív szókinésében marad, míg a felvidéki magyar gyerek napi rendszerességgel használja, ugyanakkor az *erkély* sem idegen tőle. Ugy kellene felfognunk a helyzetünket, hogy a sajátunk mellett van az a másik magyar nyelv, amely nagyon fontos nekünk, mivel összeköt minket más, távolabb élő magyarokkal, a maiakkal, de az írásbeliség révén a régiekkel is, elődeinkkel, történelmünk, irodalmunk, kultúránk nagyjaival. Gyakran sajnos önvédelemből is jól tesszük, ha megtanuljuk ezt a közös magyar nyelvet is, mert különben előfordulhat, hogy ha kilépünk a saját szűkebb pátriánkából, jó esetben megmosolyognak bennünket, rossz esetben még mondanak is valami csúnyát ránk. Különösen fontos, hogy ezt a nyelvet is megtanuljuk, ha Magyarországon szeretnénk munkát vállalni. Mert hiába van igazunk abban, hogy *az Eztet mink nem mondassuk* tökéletesen jól formált magyar mondat, csak részben más szabályok alapján jött létre, mint a köznyelvi megfelelője, *az Ezt mi nem mondhatjuk*, ha azok, akik ezt nem tud-

ják, egy ilyen mondatért bunkónak gondolnak bennünket. Vagy ha állásinterjún beszélünk így, esetleg nem mi kapjuk meg azt a munkahelyet, hanem valaki más, aki nem biztos, hogy jobb szakember, csak az ő otthonról hozott nyelve közelebb áll az elvárthoz. Mire megyünk ilyenkor az igazságunkkal? Fontos lenne viszont, hogy minden kisebbségi magyar tisztában legyen vele: nem azért kell megtanulni a közmagyar nyelvet is, mert az jobb vagy szebb volna, mint a mi otthoni nyelvünk, hanem mert kapukat nyithat számunkra olyan helyekre, ahova a helyi nyelvváltozatunkkal nem nagyon léphetünk be. A közmagyar nyelv azonban, akármennyire tökéletesen sajátítjuk is el, nem szabadna, hogy az otthoni nyelv helyébe lépjen: azt kellene normálisnak tekinteni, ha a hétköznapokban továbbra is az igazi „édes anyanyelvünket” használjuk.

– *Mi a helyzet a nyelvműveléssel Szlovákiában? Úgy látom, hogy a Vajdaságban még él a vaskalapos hozzáállás, és nagyon lassan megy végbe a szemléltváltás (a kisebbségi nyelvváltozatok elfogadása tekintetében).*

– Lassú a folyamat. Azokból az iskolákból, ahol már a mi egykori hallgatóink tanítanak, néha nagyon jó visszajelzéseket kapunk. Az egyik volt doktórandszom kutatást végzett ezzel kapcsolatban a tanárok és a diákok körében, és megállapította, hogy nagymértékben tanárfüggő az, hogy a diákok mennyire elfogadóak a kontaktushatással szemben. Egyes helyeken már igen, másutt még nem. Az igazi anyanyelv becsületének helyreállítása lassú folyamat, de reményeim szerint végbe fog menni. Magyarországon is látjuk, hogy a nyelvművelés rengeteget változott a kritikák hatására. Lehet, hogy az idősebb nyelvművelők belső meggyőződése ugyanolyan, mint volt, de tény, hogy ma már általában ők is sokkal óvatosabban fogalmazzák meg értékítéleteiket, mint huszonöt–harminc évvel ezelőtt. S a fiatalabbaknál az árnyaltabb, óvatosabb megközelítés már alighanem meggyőződéssé is vált. Van rá remény, hogy az igazi anyanyelv előbb-utóbb olyan elbánásban fog részesülni, amilyen megilleti. És nemcsak úgy általában fogjuk becsülni az igazi anyanyelvünket, hanem a maga konkrét nyelvi jelenségeivel együtt, pl. a nákozással vagy a suksüköléssel, a *prikolicával* és a *gúzsóval* együtt. A suksükölés például a két háború között még csak népies pongyolaságnak számított, később erősen megbélyegződött, majd néhány évtized után mindenkibe beleivódott, hogy aki suksüköl, az bunkó. Legalábbis Magyarországon, a külső régiókban azért ez nem ennyire éles. Most ezt kéne visszacsinálni: a beszélt nyelvet máshogy kellene kezelni, szabad folyást engedni a kontaktusjelenségeknek. És határozottnak, sőt – ha kell – keménynek kellene lennünk fiataljaink nyelvi emberi jogainak, köztük az anyanyelvhez való jognak a védelmében. Ugyanúgy, ahogy nem lehet csak úgy nyilvánosan zsidózni meg cigányozni, ne lehessen valakit megbélyegezni azért, mert nemstandard nyelvi formákat vagy kölcsönszavakat használ. Talán még büntetőjogilag is szankcionálni kellene az ilyesmit, hiszen az ember édes anyanyelvének a pocskondiázása, csúnyának, helytelennek bélyegzése ugyanolyan mély sebeket okozhat, mint ha faji vagy etnikai hovatartozásáért bélyegzik meg. Egy tanár ne engedhesse

meg azt magának, hogy a nyelvhasználatáért a gyereket megalázza, mert, ahogy Kontra Miklós is mondja, ez nem más, mint anyázás, hiszen a legtöbb ember az édesanyjától tanulta azt a dialektust, amelynek az elemeit a tanár csúnyának vagy rossznak minősíti.

– *Egy erőteljesen gyakorlatias kérdés is felmerült a konferencia során, mégpedig Kontra Miklós diagnózis és terápia fogalompárja mentén. Látja-e már a terápia hatásait?*

– Ahogy már az előbb is említettem, vannak biztató jelek. A posztmodern világ törekvéseivel összhangban növekszik a helyi közösségek értéke, ez pedig kedvezően hat e közösségek nyelvi sajátosságainak, értékeinek tudatosítására is. Felértékelődnek a legkülönbözőbb kisebbségek, így az etnikai és nyelvi kisebbségek is. Az egyedi dolgok, a különlegességek, a szokatlanságok iránti posztmodern vonzódás is kedvez a helyi nyelvváltozatok, a nyelvjárások, a kontaktusváltozatok megbecsülésének. Nehézséget okoz viszont az, hogy a hagyományos nyelvművelő megközelítés nagymértékben összhangban van a laikus beszélők nyelvi világképével, így az számukra sokkal természetesebb, sokkal könnyebben elfogadható, mint a tudományos szemlélet. Ezért olyan nagy az iskola szerepe és felelőssége. Ha a tanárok a tudományos nyelvszemléletet közvetítik, s ezzel együtt emberarcú nyelvi ideológiákat, akkor a fiatal nemzedékek számára már ez a megközelítés lesz természetes, ahogy erre már most is számos példát láthatunk azokon a helyeken, ahol a mi növendékeink tanítanak:

– *Tulajdonképpen újra megfogalmazta a nyelvtervezés kritikáját, hiszen ez sem elég, csak egy szegmense lehet az egésznek.*

– A hagyományos nyelvművelő megközelítés fő problémája az, hogy a nyelvőrök a nyelvi jelenségeket kiszakítják működési környezetükből, és a beszélés körülményeitől függetlenül mondanak róluk ítéletet. Pedig az emberek sohasem „úgy általában” beszélnek, hanem valakinek mondanak valamit valamilyen célból, konkrét körülmények közt. Annak, amit mondanak, a helyénvalósága nem ítélnél meg az adott beszédeseményen kívül. A kontextusból kiszakított nyelvi elemek vagy formák helyességének ítéletése körülbelül azal egyenértékű, mintha körülményektől függetlenül kellene véleményt mondanunk arról, hogy helyes dolog-e a földre leülni, az asztalra felállni, félmeztelenre vetkőzni vagy csokornyakkendőt kötni. De még ha figyelmen kívül hagyánk is azt, aki által és akiért a beszélés történik, vagyis a beszélőt és a hallgatót, akkor is óvatosságra kellene intsen minket az a tény, hogy például a külső régiókban zajló nyelvi folyamatok eredményei nem különböznek azoktól a nyelvi folyamatoktól, amelyeket a nyelvtörténetből ismerünk, s amelyek révén nyelvünk idegen eredetű szavak ezreivel gazdagodott, nyelvtani rendszere pedig több tekintetben hozzáidomult az „öt” körülvevő indoeurópai környezethez.

Egy apró példán tudnám megvilágítani a mai és a régi nyelvi folyamatok megítélésének eltéréseiből fakadó ellentmondásokat. A szlovákiai magyar beszélőközösségben általánosan elterjedt a szlovák eredetű *burcsák* szó, amely

kiforratlan bort, murcit jelent. A hagyományos nyelvművelés szemében szlovák eredete miatt ez egy üldözendő szó. Ugyanakkor Bars megyei tájszóként benne van Szinnyi József tájszótárában. A hagyományos nyelvművelés is úgy tartja, hogy a tájszavak *nyelvünk értékes elemei*, amiket – eredetüktől függetlenül – meg kellene őrizni. Ezek szerint, ha valaki Léva környékén mondja azt, hogy *burcsák*, akkor az dicséretes dolog, ám ha a Csallóközben vagy Kassa környékén használja ugyanazt a szót, akkor vét nyelvünk tisztasága ellen. Itt valami nem stimmel.

– *Érdekes helyzeteket tudnak eredményezni a kölcsönszavak. Számtalan olyan anekdotát tudnánk hozni, mint a vajdasági patika története: egy budapesti kollégiumban megdöbbenve hallgatta az újdonsült szobatársa terveit egy felvidéki srác arról, hogy a fővárosban is szeretne magának egy patikát venni, a beszélgetés pedig akkor vált igazán érdekessé, amikor kiderült, hogy Szerbiában nemcsak neki, de mindenkinek van patikája, több is. Mindenesetre pozitívnak látom azt is, hogy létezik vajdasági magyar–magyar szótár, és tudunk együtt nevetni a másságunkon.*

– Igen, ez jó dolog. Mármost ha a saját másságunkon nevetünk, nem a másikén. Egyébként előfordul az is, hogy a magyarországi beszédet figurázzák ki a mieink, amit vegyes érzésekkel fogadok, mert egyrészt senkinek a beszédét nem kéne kifigurázni, másrészt viszont ez a magatartás jelzi azt, hogy az emberekben tudatosul: nemcsak mi vagyunk „mások”, mint ők, ők is „mások”, mint mi, és az övék nem jobb vagy magasabb rendű „másság”, mint a miénk. Az övéken ugyanúgy lehet nevetni, mint a miénken.

– *Humorral oldjuk az ellentéteket.*

– Igen, ez nagyon jó dolog. A számítógép közvetítette kommunikáció is segítségünkre van, egyebek közt azzal, hogy egyfajta lazulást hozott be a kommunikációba. Ennek van ugyan rossz oldala is, ami nekem nem tetszik, mint például a durvaságok és trágárságok. A jó oldala az, hogy a mindennapi beszélt nyelvnek, mindannyiunk édes anyanyelvének eddig inkább csak szóban elhangzó elemei egyre inkább felbukkannak írásban is. Amikor elkezdjük a Terminuszótárt csinálni, a beszélt nyelvi kölcsönszavakra nagyon nehéz volt hiteles példákat találni. Azóta eléggé megváltozott a helyzet, szinte minden beszélt nyelvi kölcsönszóra akad már az interneten legalább egy-két példa.

– *A magyar mint idegen nyelv oktatása is szóba került Szabadkán. A különböző országokból érkező előadók más-más tanulási motivációt említettek. Nyilvánvaló, hogy a Vajdaságban az elsődleges cél az EU-s útlevel megszerzése, de egyúttal a magyar nyelv presztízse is nőtt, illetve bizonyos mértékben változott a többségi nemzet viszonyulása a magyar nyelvhez.*

– Kezdjük a magyarokkal! A külső régiókban élő magyar közösségek tagjainak viszonyulása a magyar nyelvhez sok tényezőtől függ. Ezek között nagyon fontos az, hogy a kisebbségi magyarok mennyire tudnak büszkékké lenni Magyarországra. Azok között a dolgok között, amire büszkékké lehetünk vagy nem lehetünk.

tünk büszkék, akár tetszik, akár nem, ott van az is, hogy milyen az anyaország gazdasági ereje, mennyire jól élnek ott az emberek, mert ez kihat arra, hogy a magyar nyelv mennyire „hasznos”, és így mennyire érdemes megőrizni. Ez bizony a mai anyagi világban alapvetően fontos szempont, különösen azokban a régiókban, amelyekben a magyar nyelv beszélői kisebbségben vannak a többségi nyelv beszélőivel összehasonlítva, nemcsak jogilag, hanem lélekszám tekintetében is. Az ilyen közösségekben a magyar nyelv megtartásának nagyobb ára van, mint azokban a közösségekben, ahol a magyarság még többségben van (erre a mostani konferencián is hallottunk szemléletes példát). Ezért ott bizony nem elhanyagolható szempont a nyelv hasznossága. Természetesen még inkább így van ez az Ön által említett esetben, amikor a többségi nemzet tagjai tanulnak meg magyarul, különösen, ha ez nem csupán spontán módon történik, az együttélés természetes folyamányaként, hanem a többségiek pénzt, energiát áldoznak arra, hogy tudjanak vagy *jobban* tudjanak magyarul.

Ha már előjött a magyar közösségek lélekszámának kérdése, elmondom, hogy a közmagyar nyelv tanítását különösen a nagyrégiókban tartom fontosnak. A kiségiók esetében a helyzet bonyolultabb – és itt a nagyrégiókon, Erdélyen, a Kárpátalján, a Vajdaságon, a Felvidéken belüli „kiségiókra” is gondolok, vagyis a szórványhelyzetű magyarokra. Muravidéken például a másutt a közmagyar által ellátott funkciókat a szlovén nyelv tölti be. Ezt kénytelenek vagyunk tudomásul venni, mivel változtatni nem tudunk rajta. Főleges erőltetni a közmagyar nyelv használatát a kiségiókban, ha egyszer alig van olyan funkció, amelyben szükség volna rá: szinte bármilyen beszédhelyzetben minden további nélkül használható a helyi magyar nyelvjárás (már ahol egyáltalán használható a magyar nyelv). A közmagyar nyelv erőltetésének ilyen körülmények közt végül a helyi nyelvváltozat látja kárát. Volt olyan szlovéniai levelezőpartnerem, aki magyar szakossal nézette át a szövegét, enélkül nem merte nekem elküldeni, pedig semmi baj nem volt a természetes nyelvhasználatával – ilyen gátlások vannak az ott élőkben, holott gyönyörű nyelvjárást beszélnek, akik még beszélnek. (Félreértés ne essék: akik nem beszélnek, nem azért nem beszélnek, mert a közmagyar nyelvre tértek volna át, hanem mert szlovén nyelvűvé váltak.)

Jobban kellene bátorítani a határon túli magyarokat, különösen a kiségiókban, hogy merjék az igazi „édes anyanyelvüket”, a helyi nyelvjárást és kontaktusváltozatot írásban is használni, minél több funkcióban. Jó lenne, ha a helyesírási szabályzatról hivatalosan deklarálnák, hogy annak követése csak bizonyos típusú szövegekben kötelező, vagy inkább: ajánlatos. Jó lenne, ha mindenki számára világos lenne, hogy nem követ el bűnt az, aki a privát szférában nem követi az akadémiai helyesírást minden szabályát. Sajnos sokan olyannyira követendőnek tartják az akadémiai szabályzatot, hogy nem a helyesírásban érvényesítik a kiejtés szerinti írásmódot, hanem a kiejtésben érvényesítik a helyesírás szerinti beszédmódot, azaz hibásnak vagy nem létezőnek tekintik azokat az ejtésmódokat és nyelvi formákat, amelyek nincsenek benne a helyes-

írásí kézikönyvekben és szójegyzékekben. Pedig egyébként nagyon is jó elv az, hogy a helyesírás elsődlegesen a kiejtésre épüljön. Ennek érvényességi körét a nyelvjárási beszélőkre is ki kellene terjeszteni, természetesen akkor, amikor nyelvjárásban kommunikálnak (és bátorítani kellene őket, hogy bátran kommunikáljanak nyelvjárásban, ahol csak lehet, különösen szórványhelyzetben). Vagyis például egy ő-ző nyelvjárású beszélő akkor érezze, hogy helyesen járt el, ha nyelvjárásí szövegben *embör*-t ír, és akkor helytelenül, ha ezt *ember*-re köznyelviesíti. Ahogy talán már ma is az csetel helyesen, aki *asszem*-et ír, nem pedig az, aki ezt *aszt hiszem* formára „helyesbíti”.

Bátorítani kellene tehát az embereket, hogy írásban is használják a nyelvjárásukat, még azon az áron is, hogy ez nyilván kihát a köznyelvi helyesírásukra is. Inkább szűrődjenek be beszélt nyelvi, nyelvjárásí formák a köznyelvi szövegekbe is, mint hogy az történjen, ami szórványhelyzetben eléggé általános: az „édes anyanyelvüket”, a mindennapi beszélt nyelvet nem a közmagyar nyelvel, hanem a többségi nyelvel cserélik fel. Passzívan persze nagyon fontos, hogy ismerjék a szórványhelyzetben élők is a közmagyar nyelvet és helyesírásí, hogy ha elővesznek egy könyvet, azt könnyedén el tudják olvasni, ne azért ne olvassanak magyarul, mert az olyan „furcsa” vagy „nehéz”. Ismerjék meg a közmagyar nyelvet, különösen annak írott változataí, de ne legyen olyan elvárás, hogy nekik is ezen a nyelven kell beszélniük vagy írniük olyankor is, amikor a közösségen belül vannak, és senki „nem lesz boldogabb” tőle, ha egy számukra félíg-meddig idegen dialektust erőltetnek magukra.

– *Úgy látom, hogy a Vajdaságban is valahol ott siklott félre a nyelvpolitika, hogy a szórványban élő kisebbségi beszélők és a tömbben élők oktatását nagyon hasonló modellekre építik fel, ami pedig a valóságban nagyon nehezen tartható.*

– Ha megnézzük a világ bármely olyan közösségét, amely nyelvet cserélt, azt látjuk, hogy a nyelvcsere akkor következett be, amikor a közösség felhagyott a mindennapi beszélt használatával. Ott van például a héber nyelv, melynek beszélt nyelvi változata valószínűleg már a babiloni fogság alatt megszűnt élő nyelv lenni. Az a hetven év is elég volt arra, hogy az emberek nyelvet váltssanak, és úgy jöttek haza a fogságból, hogy már arámi nyelven beszéltek, miközben a vallás nyelve továbbra is a héber maradt. Ez volt a zsidók első nyelvcsereje. Később a héber nyelv átadása a következő nemzedékeknek folyamatos volt ugyan, mert a rabbik, az értelmiség a diaszporában is tudott héberül, a héber nyelv ennek ellenére kihaltnak minősült, egyszerűen azért, mert nem volt senkinek az *anyanyelve*. Épp az a hétköznapi beszélt nyelvi réteg hiányzott belőle, amit tanító nénijeink és bácsijaink annyira szeretnek ostorozni, és amit el szeretnének tüntetni jobb sorsra érdemes fiataljaink nyelvi repertoárjából. Akkor vált megint élő nyelvvé a héber vagy mai nevén ivrit, amikor sikerült újra hétköznapi nyelvvé tenni, amikor Eliezer Ben Jehuda és felesége Palesztinába költözve úgy döntött, hogy gyermekükkel, az 1882-ben született Ittamarral nem fognak más nyelven beszélni, csak héberül. Akkortól élő nyelv a héber újra, mi-

óta megint van benne mindennapi beszélt nyelv, és azt a beszélők nemzedékről nemzedékre átadják utódaiknak.

A magyar nyelv is addig lesz életben, amíg ezt a „szurtos”, lenézett változatát továbbadjuk gyermekeinknek és unokáinknak. Ha megtesszük, akkor meglesz rá legalább elvben a lehetőség, hogy gyermekeink és unokáink anyanyelvükön olvashassák és élvezhessék Arany Jánost vagy Kosztolányit. De ha arra való hivatkozással, hogy az, amit beszélünk, úgyszólván csak egy értéktelen, kevert, csúnya konyhanyelv, nem adjuk át a következő nemzedékeknek, ha gyermekeink és unokáink esetleg felnőttkorukban megtanulnak is tankönyvből magyarul, az már idegen nyelv lesz számukra. A magyar közösség pedig legjobb esetben is velünk szimpatizáló, „nekünk szurkoló” idegenként fogja őket számon tartani (nem utolsósorban a fent említett „nyelvében él a nemzet” ideológia káros mellékhatása miatt). Nekünk pedig marad a jajongás és búsongás, hogy pusztulunk, veszünk, mint oldott kéve széthull nemzetünk.

– *A történet tanulsága tehát, hogy rajtunk múlik az, hogy milyen nyelven fogjuk a gyermekeinket fölnevelni, hogy megmarad-e egy-egy nyelvi közösség.*

– Igen, ezért is fontos a nyelvi önbizalmat növelni. Nem olyan bonyolult ez. Ha csak nyelvészeti szempontból nézzük, itt nem kell semmit kitalálni, nem kell valami „szépet” hozzáhozni a valósághoz. Ez nem olyan, mint amikor a buzgó nemzetébredésztők jönnek mindenféle délibábos származásméletekkel, hogy az emigrációban az emberek magyar öntudatát valahogyan megtartsák. Itt nincs ilyesmire szükség. Csak a valóságot kell elmondani, hogy a nyelv ilyen, ez így van jól, és ez az igazság, elég az igazsággal érvelni, nem kell hozzátenni semmit.

– *Erősíthetik az önbizalmunkat az új szabályzatba bekerülő tájnyelvi, határon túli elemek is.*

– Annyi előzménye volt ennek már a rendszerváltás előtt is, hogy a 84-es szabályzat előkészítése során is megkeresték már az akkori határon túli nyelvészeket, hogy javasoljanak pár szót, de mivel ők mind puristák voltak, ezért csak néhány nagyon elterjedt, a közigazgatásban használatos szót javasoltak, például a szabályzat szótári részébe bevették a Szlovákiában akkor használatos *egységes földműves-szövetkezet* szókapcsolatot, a magyarországi *termelőszövetkezet* felvidéki megfelelőjét. A 2004-ben megjelent Osiris-helyesírásba további szavak és állandósult szókapcsolatok kerültek be, bár meg kell mondani, hogy a szerkesztők csak csekély részét fogadták el a Termini munkatársai által javasolt szóképzési elemeknek.

– *Amikor a magyar nyelv többközpontúságáról beszélnek, általában Önre hivatkoznak. Ez a jelenség valóban létezik, vagy egyelőre egy olyan ideál, ami felé törekedünk kéne?*

– Ma már úgy látom, hogy a magyar nyelv többközpontúsága is ideologikus fogalom, akárcsak a maga sokféleségében is egységes magyar nyelv képzete. Az objektív tényeket senki sem vitathatja, tehát azt, hogy a standard magyar

nyelv határon túli változatainak vannak olyan elemei is, amelyeket még a legortodoxabb nyelvművelő sem tekint helytelennek vagy hibásnak. Az viszont, hogy mi milyen címkéket akasztunk erre, főleg attól függ, hogy milyen irányba szeretnénk a nyelvet alakítani. A többközpontúság ideológiája azért tűnik jónak, mert egyfajta egyenrangúságot sugall a magyarországi és más Kárpát-medencei standard dialektusok viszonylatában, miközben mindenki elismeri a magyarországi standard kiemelt jelentőségét. Ez a magyar nyelv „elsődleges központja”, mivel ennek van a legtöbb beszélője, az anyaországban csaknem minden nyelvhasználati szintéren és mindenfajta beszédhelyzetben használatos a magyar nyelv mindenfajta korlátozás nélkül, vagyis Magyarországon a legkedvezőbbek a létfeltételei. Ugyanakkor a többközpontúság ideológiája sokat segíthet a kisebbségi magyaroknak abban, hogy ne érezzék rosszul magukat, amikor ők bizonyos dolgokat másként mondanak, és ne gondolják azt, hogy ha őket ezért kritizálják, akkor a kritikusaiknak igazuk van. Van egy kitűnő logopédus ismerősöm, aki Kanadában és az Egyesült Államokban is tart előadásokat angol nyelven. Angolul, ezen a számára idegen nyelven nem okozott neki különösebb gondot szakemberekkel kommunikálni. Nem úgy, amikor Pesten járt, ilyenkor régebben mindig szorongott, mert azt érezte, hogy az ő magyar nyelve, annak ellenére, hogy folyékonyan beszél (magyar alap- és középiskolába járt), nem elég jó, mert nem ugyanolyan, mint az a nyelv, amit budapesti kollégáitól hall. Megkérdeztem tőle, miért beszélne ugyanúgy, mint egy budapesti, mikor ő pozsonyi, miért akar nyelvében budapesti lenni? Azóta azzal az öntudattal utazik Pestre, hogy az ő nyelve nem rosszabb, csak más, mint a budapesti kollégáié. Végre azonosulni tud a saját nyelvével, és ez megszabadította a gátlásaitól! Ha egy központú magyar nyelvben gondolkodunk, sokkal nehezebb megőrizni „nyelvi méltóságunkat”.

Jó lenne, ha az oktatás is ezt a szemléletet erősítené: a magyar egy olyan nyelv, amelynek több központja van: van a Kárpát-medencében hét „kisebb testvér” az egy „nagy testvér” mellett. A „nagy testvér” nyelvére természetes módon felnézünk, s merítünk is belőle, de azt is tudjuk, hogy a hét kisebb testvér nyelve is értékes. Újra csak azt tudom hangsúlyozni, hogy mérhetetlenül fontos, hogy azok, akik ismerik a valóságot, erősítsék a kisebbségi magyarok megtépzott nyelvi öntudatát. Ennek véleményem szerint egyik hatékony eszköze lehetne a többközpontúság nyelvi ideológiája. Senki se fog hosszabb távon ragaszkodni ahhoz, amit rossznak, csúnyának, megvetendőnek tart. Mihelyt van mire lecsérélnie (vagyis mihelyt rendelkezésre áll egy másik nyelv, amit magas szinten birtokol), lecséréli. Ha viszont rádöbben az értékeire, van rá némi esély, hogy akkor sem dobja el magától, ha tisztában is van a másik nyelv gyakorlati előnyeivel.

– *A Termini nagyon jó kiindulópont ahhoz, hogy megtaláljuk a közös nyelvet is. A Kutatóhálózatnak azontúl, hogy feltérképezi a magyar nyelvet, mi még a szerepe?*

A Termini többféle, egymással összefüggő tevékenységet folytat, a határtalanító program ezeknek csupán egyike. A határtalanítás keretében összegyűjtjük és egy közös webes felületen elérhetővé tesszük a magyar szókinszerek azokat a rétegeit, amelyek az egyes Kárpát-medencei országokban különböznek egymástól. Jelenleg főleg a közneveket és az intézményneveket gyűjtjük, szótárazzuk és tesszük alkalmassá a tudományos feldolgozásra is, ám szívesen kiterjesztenénk vizsgálatainkat az egyéb tulajdonnévfajtákra is, mindenekelőtt a helynevekre és a személynevekre. A jelenlegi adatbázis „Janus-arcú”: a hétköznapi felhasználó számára szótárként működik, de a kutatók, akik megfelelő jogosítvánnyal rendelkeznek, adatbázisként használják, olyan kutatási eszközként, amely lehetővé teszi számukra a külső régiók szókinszérének mélyreható vizsgálatát. A külső felhasználó megtalálja a szótárban a határon túli szavak közmagyar megfelelőit, mivel azonban abban a mezőben is lehet keresni, amely az értelmezést tartalmazza, a felhasználó azt is megnézheti, hogy egy-egy közmagyar szónak a külső régiókban mennyiféle megfelelője van. Ezt a nyelvi sokszínűséget tehát bizonyos mértékben a hétköznapi felhasználó is fel tudja térképezni. Az adatbázisba rengeteg példamondatot is beépítünk, sőt adatbázisunkat nyelvi korpuszokkal és más internetes szótárakkal és lexikonokkal szeretnénk összekapcsolni, illetve az internetről automatikusan behúzni az adatbázisba megfelelő példamondatokat. A példamondatok számának növelésével megbízhatóbbá válhatna a kollokációk (jellemző szókapcsolatok), valamint a szavak és állandósult szókapcsolatok stílusértékének a vizsgálata.

Más terveink is vannak, lehetőségeinket azonban behatárolja, hogy kevesen vagyunk. Van sok tehetséges fiatal, akit nem volna nehéz megnyerni ennek a munkának, ehhez azonban a jelenleginél jóval nagyobb anyagi támogatásra volna szükségünk. Itt említem meg, hogy működésünket elsősorban a Magyar Tudományos Akadémia Domus ösztöndíjprogramja teszi lehetővé. A Termini kutatóhálózatot alkotó nyelvi irodák is az Akadémia kezdeményezésére és anyagi támogatásának köszönhetően jöhettek létre és működhetnek, még ha természetesen igyekszünk máshonnan is anyagi forrásokhoz jutni. Így például lassan hagyománnyá válik, hogy konferenciáinkat és szakmai műhelyeinket a Magyar Nyelvstratégiai Intézet támogatja; így van ez most is, a szabadkai rendezvény esetében.

A hálapon keresgélve láthatjuk, hogy milyen óriási munka áll a Termini magyar–magyar szótár mögött. Remélem, hogy ez a munka nem fejeződik be, mivel ha véget érne, akkor az azt jelentené, hogy olyan kevesen maradtunk, hogy nem érdemes a külső régiók nyelvét kutatni.

Beérkezés időpontja: 2015. 10. 25.

Közlésre elfogadva: 2015. 10. 30.

ETO: 32+008+81+82

LÉTÜNK

TÁRSADALOM • TUDOMÁNY • KULTÚRA
SOCIETY • SCIENCE • CULTURE

XLV. évfolyam, 2015. 4. szám
Year XLV, issue 2015/4

FORUM KÖNYVKIADÓ, ÚJVIDÉK
FORUM PUBLISHING COMPANY, NOVI SAD